

Társadalomtudomány, társadalmi öntudat

ÍRTA KEREKES SÁNDOR

I.

A társadalomtudomány fogalma önmagát magyarázza meg. Felkutatni azokat a sokoldalú, nyílt és burkolt erőket, anyagi és szellemi tényezőket, amelyek az emberi közösség sorsát alakítják, egyes csoportok, osztályok egymáshoz való helyzetét, viszonyát megszabják, ezeket értékelni, leszűrni belőle az általános és különleges szabályokat, törvényszerűségeket; íme nagyjában és egészében ez a társadalomtudomány feladatköre.

Ilyen ismeretekkel bírnia kell mindenkinek, aki nem akar bekötött szemmel hányódni a társadalmi lét zajló tengerén, hanem a napról napra százszor is felbukkanó miért-ekre értelmes feleletet keres. Társadalomtudományi — idegen szóval szociológiai — iskolázottság nélkül sokszor legszűkebb környezetünk magatartását sem érthetjük meg, még kevésbé a kül- és belpolitika gyorsan pergő eseményeit, hiszen a szociológia és politika lényegükben azonos fogalmak. Különbséget tenni a kettő között meddő hajsza-hasogatás volna. Ha van is ilyen, az csak árnyalat, gyakorlati jelentőség nélkül. Olyan szorosan kapcsolódik össze ez a két fogalom, olyannyira elmosódottak határaik, hogy egyik a másik nélkül nem is képzelhető el. Azt mondhatnánk talán, hogy a társadalomtudomány elvontabb, enelkedettebb, míg a politika inkább a gyakorlat, a szociológia alkalmazása a mindennapi életben. Lehet, hogy ebben van igazság, de semmiesetre sem fogadhatjuk azt el teljes értékű megállapításnak, hiszen a napi politika sem egyéb, mint a társadalomtudomány nyersanyaga.

De vajjon mi a politika?

Vannak szavak, alapfogalmak, melyeket naponta, sőt naponta sokszor is használnak az emberek, anélkül, hogy egyszer is elgondolkoznának azok mélyebb jelentőségéről, megkísérelnék, hogy tisztázzák, egyértelműen meghatározzák őket. Pedig ha ezek az alaptényezők nem állanak előttünk kristálytiszta világossággal, a rájuk épülő kombinációk sem lehetnek helyesek.

Nemrégén jelent meg egyik fajvédő írónak egy könyve, melyben a 16-17. század török hadjáratait „imperialista háborúknak” nevezte, íme egy példája annak, hogy a tisztázatlan alapfogalmak milyen megmosolyogni való tévedésekhez vezetnek. Jele annak, hogy az imperialista politikát, imperialista háborút vezető szellemiségek is egészen parlagi módon egyszerű terjeszkedő politikának, hódító háborúnak tekintik.

Méginkább így vagyunk talán a politikával. Sokan használják, kevesen értik helyesen.

Vannak, akik azt mondják — Plató után, akitől a szó ered —, hogy *a politika a közügyek, az állami élet vezetésének művészete.*

Ez a meghatározás kétségtelenül megvilágítja a politika egyik legfontosabb területét, de távolról sem meríti ki azt teljesen. Az államvezetés kétségtelenül a politika fogalomkörébe esik elsősor-

ten, de senki sem tagadhatja, hogy vannak olyan politikusok is, akik nem vesznek részt az államhatalom gyakorlásában. Ebből a világos tényből adódik, hogy a politika fogalmköre nem korlátozható kizárólag az államélet vezetésének területére, hanem annak meghatározását sokkal szélesebb és átfogóbb területen kell keresni.

Másik meghatározás szerint a politika *a társadalom mozgás-törvényeinek kutatása, ismerete és alkalmazása* lenne.

Első pillanatra szembetűnik, hogy ez a felismerés valóban sokkal többet mond, sokkal mélyebbre hatol, tehát az igazsághoz is közelebb áll, mint az első. Legfőbb erénye az, hogy rámutat a társadalom eleven, organikus, szüntelen mozgására, tehát eltérően az előbbtől, a politika fogalmát nem köti az állam merev, mert változtathatatlanak, örökkévalónak hirdetett kereteihez.

Mindennek dacára sem fogadhatjuk el ezt a meghatározást sem olyannak, amely kimeríti a politika bonyolult fogalmát.

Főhibáját hiányosságában, homályosságában látjuk. Ugyanis annak ellenére, hogy bár az emberi társadalmat mint mozgó, fejlődő, változó organizmust érzékelteti, érintetlenül, homályban hagyja e szüntelen mozgás *okát és jellegét*, holott a politikában éppen ez a lényeg.

A társadalom mozgása legfőképpen a társadalmi egyenlőtlen-ségből adódik. Első pillanatra szembetűnik mindenkinek, hogyha társadalom alkotóelemei, csoportok, rétegek, osztályok — minde-
nekelőtt gazdasági vonatkozásban — nem egyenlőek. Az egy gaz-
dasági színvonalon állók törekvései nagyjában egyeznek. Közöt-
tük tehát nagyobb az összetartás, hiszen rengeteg érdeazonosság
füzi őket össze. Törekvéseikben azonban gyakran összeütközésbe
jutnak más rétegek, osztályok érdekköreivel. Gyiatkran megtörté-
nik, hogy egyik réteg, osztály szövetkezik hosszabb-rövidebb
időre egy másikkal, mellyel céljai ideiglenesen összeesnek, egy
harmadik osztály ellen, melynek célkitűzései mindkettővel ellen-
tesek. A társadalom egyes osztályai szövetkeznek, összeütköznek,
közelednek, eltávolodnak egymástól. Az így keletkező folytonos
változás, szüntelen harc a társadalmi osztályok között, képezi a
társadalom legfőbb hajtóerejét, mozgásának okát. *A politika tehát,
mint ebből következik, nem egyéb, mint a társadalmi osztályok
elmélete és gyakorlata, taktikája és sztratégiája az egymással való
szüntelen harcban.*

Ebben az összefüggésben nyilvánvalóvá válik, hogy a társa-
dalomtudomány sem lehet öncélú, önmagáért való tudáshalmazat,
hanem ennek a társadalmi mozgásnak szellemi összesűrítése,
elméleti feldolgozása. Miután azonban a társadalom tú domány
művelői is benne élnek a társadalomban, sőt éppen azért, mert
ezzel a tudományággal foglalkoznak, őket is bizonyos szempontok
vezetik munkásságukban. Ezek a szempontok rendszerint egybe-
esnek azon osztály materiális és eszmei célkitűzéseivel, amelyhez
tartoznak, amelynek érdekeit többé-kevésbé tudatosan, tudomá-
nyos munkásságukban is képviselik.

Innen adódik, hogy a munkásosztály társadalomezemelete,
legképzettebb vezetőitől kidolgozott társiadalomtudományi rend-
szere és módszere sok tekintetben homlokegyenest ellentétes
más osztályokból való tudósok megállapításaival.

II.

Mint láttuk, a társadalomtudomány tárgyánál fogva rendkívül bonyolult, igen sokoldalú ismeretet tételez fel. Történelmi tudás nélkül hozzá sem lehet fogni, hiszen aki nem ismeri elmúlt események pontos lefolyását, okait, következményeit, az társadalmi szempontból sem értékelheti azokat. Földrajzi, gazdasági ismeretek nélkül képtelenség társadalomtudománnyal foglalkozni, mert a társadalom mozgásának *végső fokon* mindenkor gazdasági cikai voltak és vannak. Nyugodtan leszögezhetjük tehát, hogy a társadalomtudomány amellett, hogy önálló céljai, feladatai vannak, egyben felöleli, feltételezi és megköveteli, hogy művelője otthonos legyen a tudományok majd minden ágában is.

A munkásosztály, amely a társadalmi haladásban mindenkor elől járt, amelyre a jövőben még az eddigieknél is fontosabb szerep vár, kell, hogy alaposan ismerje a mai és a múltó társadalmak felépítését, egész bonyolult szerkezetét, egyszóval alapos társadalomtudományi ismeretekkel rendelkezzen. Ezt megint csak úgy érheti el, ha elméleti képzettségét is szüntelenül, semilyen áldozattól vissza néni riadva fejleszti és mélyíti, s megszokja, hogy a legapróbb, egészen jelentéktelennek látszó napi élményeit is általános társadalmi szempontból értékelje, s ezeket a kis mozaiktöredékeket is be tudja állítani a világeseemények szédítő perspektívájába, így válik vérükké a szocialista társadalomszemlélet. így fejlődik, erősödik napról napra nem csupán a munkás általános műveltsége, hanem társadalmi öntudata is.

Ne menjünk tovább addig, amíg a *társadalmi öntudat* fogalmát is nem határoztuk meg. Sokan azt gondolják, hogy ez oly egyszerű, magától értetődő Valami, hogy kár a szót vesztegetni rá. A valóságban azonban nem így van.

Ha társadalmi öntudatról beszélünk, nem elégedhetünk meg ugyanis pusztán azon külső és egészen felszínes megállapítással, hogy például miután műhelyben, gyárban, irodában dolgozom, tehát munkás vagyok. Ez legfeljebb csak formailag nevezhető társadalmi öntudatnak és nem lényegileg. A társadalmi helyzet felismeréséből ugyanis konzekvenciák adódnak, melyeknek vállalása vagy elvetése meghatározza társadalmi magatartásunkat. Valóban társadalmi öntudattal rendelkezőnek csak azt az egyént nevelhetjük, aki nem csupán tisztában van az összességen belül elfoglalt helyzetével, de életének minden megnyilvánulásában is tudatosan azonosítani törekszik magát azon réteggel, osztállyal, amelyhez tartozik.

A társadalom felsőbb rétegeiben ez természetes, magától értetődő valami. Sokkal nehezebb az alsóbb osztályokhoz való tartozás következményeinek vállalása. A társadalmi létra alsóbb és legalsó fokain állók boldosfílásukat, feltörekvő igényeiket látszólag sokkal sikeresebben elégíthetik ki akkor, ha *nem, azonosítják* magukat osztályukkal, hanem az esjvéni boldogulás útjára lépnek. Elszakadva az osztály közösségétől, bizva az egyéni rátermettségben, szerencsében, hiszik, hogy sokkal előbb érhetnek célhoz, mintha beállanak a tömegbe, minden képességüket az *egész osztály* helyzetének javítására fordítják, őt ha kell, egyénileg lemondanak bizonyos előnyökről az összesség javára.

Kétségtelen, hogy vannak egyesek, akiknek így is sikerül

megoldani a „társadalmi problémát”. Ezek azonban mindenkor csak kivételek lehetnek, hiszen a tömeg, az osztály sohasem emelkedhet ki önmagából. A két lehetőség közötti választás szabja meg a társadalmi magatartást, határozza meg a társadalmi öntudat fokát, mértékét.

Az, hogy ki melyik utat választja, sem egyéni, sem társadalmi szempontból nem lehet közömbös. Az utóbbi szempontjából a társadalmi magatartás milyensége az alkotó elemek, az egyének részéről legfőképpen azért bír jelentőséggel, mert ez határozza meg a társadalmi haladás ütemét. Az a társadalom, melynek összetevői közömbösek az összesség problémáival szemben, vagy egyhelyben topog, vagy csupán igen lassú fejlődésre képes, míg a társadalmilag magas öntudattal bíró, tehát tudatosan egy célért küzdő közösség rendkívül meggyorsíthatja a fejlődés menetét. Az egyén szempontjából a társadalmi helyzet felismerése és következményeinek vállalása döntő jelentőségű magára az egyénre is. Az, aki a magaddal törődj és más senkivel: elvet teszi meg élete vezérfonalául, izolálja magát osztályától, a haladás kerékkötőjévé lesz, idegen testté válik egy eleven szervezetben belül kiesik a társadalomból, elveszti a talajt a lába alól.

Az olyan egyén viszont, aki világosan felismeri saját társadalmi helyzetét, öntudatosan vállalja az ebből fakadó feladatokat, összhangba hozza egyéni érdekeit, céljait osztálya érdekeivel, saját boldogulását egész osztályának felemelésével kapcsolja össze, az ismeretlenségben is fontos szerepet tölt be, mert ezen magatartásával az emberi közösség fejlődésén, haladásán munkálkodik.

III.

Bármily röviden is, de ki kell itt térni még a *társadalmi haladás* fogalmára is. Ez sem egészen olyan egyszerű és magától értetődő megjelölés, mint amilyennek látszik. Elég, ha rámutatunk arra a tényre, hogy bár olyan politikust, államférfit akár hányat fel lehet sorolni, akik szívesen megállították volna az idő kerékét, sokkal inkább forgatták volna azt visszafelé, mint előre, mégis olyat, aki magát fenntartás nélkül, nyíltan a társadalmi haladás ellenségének nevezte volna, egyet sem találunk. Valamennyi a fejlődés hívének tartotta magát, csak persze — kissé egyéni elgondolás szerint.

Napjainkban is éppen eleget hallhatunk: új korszellemről, :gyorsvonati sebességgel való haladásról, sőt „jobboldali forradalmiságról”, amely frázisok éppen azért váltanak ki bizonyos érdeklődést egyes rétegekben, mert nincsenek világos fogalmaik a társadalmi haladás lényegéről, nem bírnak kellő társadalomtudományi ismerettel ahhoz, hogy a jól megformált, ügyesen alkalmazott frázisok felülete alatt meglássák a belső tartalmatlanságot, észrevegyék a számukra felállított csapdát. Vajjon van-e egyáltalán valamilyen mérték vagy módszer, amellyel felmérhetővé válik az, hogy valamely társadalmi törekvés, jelszó, cselekedet az emberiség haladását mozdítja elő, vagy akadályozza azt!

Szerencsére ilyen módszer igenis van, s ez a tapasztalat.

Nem lehet tagadni ugyanis, hogy az emberiség a kőbaltától a televíziós gépig, a rabszolgaság teljes jognélküliségétől a szavazóurnáig óriási utat tett meg előre, bárha ez az út nem is volt

egyenes. És ha a ma csúcspontjáról visszatekintünk a történelmi tapasztalatok távcsövével a már mögöttünk lévő korszakokra, azt látjuk, hogy a társadalmi haladás *anyagi vonatkozásban* azt jelenti, hogy egyre több ember, egyre nagyobb tömeg részesül a természettől elhódított javak élvezésében, egyre szélesebb rétegek oldódnak fel az éhenhalástól való rettegés nyomása alól, válik számukra lehetségessé, hogy az elsődleges materiális szükségletek kielégítésén túl *kulturális vonatkozásban* is emelkedjenek, s az itt megszerzett szellemi energiátöbbletet *politikai, jogi* befolyásuk kiszélesítésére használják fel.

A társadalmi haladás fokát tehát legelsősorban mindenkor a társadalom legszélesebb rétegének anyagi, kulturális és politikai helyzetén tudjuk megállapítani, sőt mondhatnánk, ez az egyetlen mértéke.

Gyakorlatilag alkalmazva ezt a megállapítást, leszögezhetjük, hogy csak az olyan irányzat, célkitűzés, mozgalom szolgálja valóban a társadalmi haladás ügyét, amely a dolgozóknak több anyagi függetlenséget, könnyebb megélhetést, magasabb műveltség megszerzésének lehetőségét, több szabadságot, a közügyekbe való fokozott beleszólást biztosít.

Az elmondottakban csak egészen felületesen vázoltunk fel néhány szempontot annak bemutatására, hogy milyen kivételes jelentőséggel bír a társadalomtudomány a munkásosztály számára. Az ismereteknek ez a hatalmas ága alapja és kerete a szocialista világszemléletnek. Ilyen irányú ismeretek megszerzése és gyarapítása elemi kötelessége minden dolgozó embernek, aki nem csupán tehetetlen tárgya, hanem irányító alanya is akar lenni a körülöttünk háborgó történelmi eseményeknek, amelyek — szilárdan hisszük — egy újabb, az eddigieknél magasabb, tökéletesebb korszak felvirradását jelzik az emberiség történetében.